

Harta teritoriului județelor Bacău, Covasna, Harghita și Mureș, cu nominalizarea principalelor zone etnografice din Secuime și din zona limitrofă / Bákó, Hargita, Kovászna és Maros megye területe, a Székelyföld és a szomszédos területek nép- és tájrajzi vidékeinek bejelölésével.

Prescurtările utilizate pentru orașele din cele patru județe / A városok nevének rövidítése: B-Baraolt/Barót, BB-Bălan/Balánbánya, BC-Bacău/Bákó, BS-Borsec/Borszék, BU-Buhuși, C-Comănești, CS-Miercurea-Ciuc/Csikszereda, D-Târnăveni/Dicsőszentmárton, G-Gheorgheni/Gyergyószentmiklós, O-Onești (Gheorghe Gheorghiu Dej), H-Toplița/Maroshévíz, IB-Întorsura Buzăului, K-Covasna/Kovászna, KV-Tg. Secuiesc, L-Luduș/Marosludas, M-Moinești, MV-Tg. Mureș/Marosvásárhely, R-Reghin/Szászrégen (Reen), S-Sovata/Szováta, SG-Sf. Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, SK-Cristuru Secuiesc/Székelykeresztúr, SM-Slănic-Moldova, SV-Sighișoara/Segesvár (Schässburg), T-Tușnad-Băi/Tusnádfürdő, TO-Tg. Ocna, U-Odorhei/Székelyudvarhely, V-Vlăhița/Szentegyháza.

NÉPRAJZ, MUZEOLÓGIA - ETNOGRAFIE, MUZEOLÓGIE

ACTA 1995

A múzeumi kutatómunkáról

A múzeumnak, mint dokumentum értékű tárgygyűjtemény birtokosának jól meghatározott helye van a tudományos és ismeretterjesztő intézmények sorában. A múzeum alapja a gyűjtemény, s a vele való foglalatosság lényegében három irányú, melyek egyike sem hiányozhat egy élő múzeum esetében: a gyűjtemény gyarapítása, a gyűjtemény őrzése és a gyűjtemény hasznosítása.

A gyarapítás - főleg néprajzi és történeti múzeumok esetében - nemcsak fontos, de a hiteles tárgyak kallódása-pusztulása miatt sürgős is. Az őrzés mindennapos alapvető tevékenység, nemhiába a muzeológus hagyományos neve is "custos", "őr", "múzeumőr". A gyűjtemény múzeumi hasznosítása, azaz ilyen, vagy olyan formában való ismertetése, noha ez a múzeum értelmét jelentő főcél, a lehetőség, alkalom szerint időzithető.

Mindhárom tevékenységi kör egységét az egyazon gyűjtemény, a vele való foglalatosság, a társadalmi funkcióját jelentő és a mindhárom területen nélkülözhetetlen tudományosság adja. Tekintettel arra, hogy nincs a gyűjteménytáraktól független múzeumi munka, és hogy e tárgyak múzeumi "élete" beszerzésüktől a raktározásig és bemutatásig valójában mind szakértelmet követelő, tudományosan végzett folyamat, állítható, hogy a múzeum, amellet, hogy hiteles tárgyi bizonyítékok erős vára, egyben a tudományos vizsgálat és kutatás fontos központja is.

A múzeum e minőségét sokan nem értik. A nagyközönségnek nem is lehet fogalma arról, hogy milyen múzeumi munka van a kiállított tár-

gyak mögött, de a legtöbb kultúrhivatalnok is a múzeumnak csupán a közművelődéssel kapcsolatos tevékenységét képes értékelni. Sajnos, az előképzettség nélkül kinevezett kezdő muzeológusok is, a múzeumi tárgyak "társaságában" maradvá sokáig nem látják a tudományos kutatómunka lehetőségét. pedig pl. akár az archeológia, akár a néprajztudomány legfőbb melegágya a múzeum volt. Hogy ne menjünk túl messze példaért, az első magyar néprajzi összefoglalásnak tekinthető mű, útmutató néprajzi múzeumok szervezésére (Bp. 1906), Báty Zsigmondnak a budapesti néprajzi múzeum gyűjteményének tanulmányozásán alapult, a négykötetes Magyarország Néprajza (Bp. 1933-1937) ugyancsak javarészt e múzeum három munkatársa - Báty Zsigmond, Györfly István és Viski Károly - műve. Elsősorban a népi anyagi, társadalmi és szellemi kultúra tárgyasult dokumentumainak összehasonlítása, és a funkcionálisan összetartozó tárgycsoportok tanulmányozása juttatta a kutatókat olyan megállapításokhoz, mint amilyen a forma-, funkció- és értékváltozás, a haladó és jövő felé mutató jegyek létezése, a helyi, táji, nemzeti és egyetemes vonások közti különbségtétel, az egyéni kezdeményezések szerepe helyi formák kialakulásában, a jelenségek közti kölcsönös összefüggések, és így tovább. Nem véletlen, hogy a magyar néprajztudomány megszervezője, Herrmann Antal annyira sürgette a század végén a budapesti és kolozsvári néprajzi múzeumok létrehozását.

Természetesen a jelentősebb kutatási eredményekhez jutás egyik feltétele volt és maradt a minél gazdagabb gyűjtemény, a másik ennek közvetlen, jól rendezett raktárakban, jól vezetett leltárakkal való tanulmányozásának lehetősége, a harmadik feltétel pedig - természetesen - a megfelelő ember: a szakmailag felkészült és a gyűjtemény tárgyai közt magát "jól érző", azokban a dokumentációs értéket becsülő muzeológus-kutató.

Tanulságos volna pontosan nyomon követnünk néprajzi gyűjteményeink, táraink létrejöt-

* Dr. Kós Károly (1919-1996). Halálhíre a kiadó munkálatok közben ért, adósaí maradtunk egy megkesétt megjelenéssel. A Sz.N.M.-hoz a közismert családi vonatkozásokon túlmenő, bensőséges kapcsolat fűzte. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákja volt, édesapja maradék hagyatékának a Sz.N.M.-ban látta a helyét, télen még elküldte utolsó köteteknek tiszteletpéldányát. Történelem-földrajzt vezetett, szakíró volt, múzeumőr és egyetemi előadó tanár, a néprajztudományok doktora. Nemzetközi jelentőségű tudósunkat veszítettük el.

tének történetét, a tárgyak mennyiségi és minőségi gyarapodását, a leltározó, karbantartó és raktári munka fokozatos javulását, valamint a gyűjtemények tanulmányozásán alapuló ismertetést (alap- és szakkiállítások, katalógusok és tanulmányok útján). Pontos felmérések híján csak a háború utáni fejlődést illusztráljuk néhány példával. Így az Erdélyi Néprajzi Múzeum, amely 1951-ben az addig a két kolozsvári egyetem által őrzött két külön néprajzi gyűjtemény egyesítésével már összesen 20.000 tárgyat birtokolt, alig három évtized alatt megkétszerezte gyűjteménytárgyai számát, ugyanakkor a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzi tárának a háború végén tönkrement gyűjteménye tárgyainak számát 3000-ról a 70-es években 12.000-re, a 60-as évek végén keletkezett nagyváradi Körösvidéki múzeum néprajzi osztálya 10.000-re gyarapította. Közben a csíkszeredai, székelyudvarhelyi és szatmári múzeumok néprajzi gyűjteményei is szépen gyarapodtak, új, magyar néprajzi arcélű tájmúzeum létesült Székelykeresztúron, Torockón, újrалétesült egy (majd a csucsai múzeumba olvasztották) Bánffyahunyadon, nem is beszélve itt egyes iskolákban, vagy egyházi épületekben elhelyezett kisebb gyűjtemények keletkezéséről.

Míndezek a gyűjtemény-létesítések és gyarapítások a földműves életmód és igények rohamos átalakulásával veszendőbe menő hagyományos népi kultúránk tárgyi dokumentumainak megmentésére irányuló lelkes munka eredményei. Kérdés azonban, megmarad-e ez a lelkeség és felelősségérzés a már begyűjtött tárgyakkal való szakértelmet és gondosságot igénylő további foglalkozás során? Mindnyájan tudunk kis gyűjtemények olyan sajnálatos eseteiről, hogy az egybehordott értékes tárgyakat mégcsak nem is leltározták rendszeren, további sorsukkal meg éppen nem törődtek.

Viszont tudunk arról is, hogy egyik muzeológusunk magásterkesztette lyukkártyás leltárat vezetett be a rábizott gyűjtemény nyilvántartására, egy másik muzeológusunk pedig külön kísérleteket folytatott a nálunk is beszerezhető vegyi anyagokkal való hatékony konzerválás céljából. Volt olyan muzeológus, aki praktikus raktári bútorokat tervezett, egyesek pedig múzeumnéző tanulmá-

nyaik után már visszautasították ún. hivatalos kiállításrendezők ajánlkozását, s magukra vállalták a gyűjteménytárgyak kiállításokon való megszólaltatását. Egyesek múzeumi munkájuk tapasztalatait közzölték, vagy múzeumi tárgyakat, tárgycsoportokat ismertettek különböző lapokban. Mind e példák arra mutatnak, hogy az 50-es évek óta akadtak olyan muzeológusaink, kiknek a kötelességérzés kényszere alatt elért eredményei ismerete ma is tanulságos, de legalábbis ötletadó és ösztönző volna a gyakran egymástól elszigetelten dolgozó muzeológusok számára. Talán akad majd szakember, aki vállalkozik az elszórt múzeumi vonatkozású közlések bibliográfiájának összeállítására és esetleg ezeknek és a helyszíni észrevételeknek kritikai elemzésére is szentel egy tanulmányt.

Eme írásom előtörténetéről el kell mondanom, hogy a múzeumi tudományos munkáról először akkor éreztem kötelezőnek szólni (1973-ban), amikor arról értesültem, hogy nemcsak a budapesti múzeumokat hagyják ott egyre-másra a számukra nagyobb sikerélményt nyújtó "kutatói" állások kedvéért, hanem még a hazai múzeumoktól is "szöknek" meg olyan fiatalok, akik úgy érzik, hogy itt nem találhatnak képességeikhez "méltó" munkakört. Az Akadémia kolozsvári fiókja folklorista csoportjának leépítései az Erdélyi Néprajzi Múzeumhoz áthelyezettek ki is nyilvánították, hogy nem találják helyüket az új munkahelyen. Egy ekkor tartott előadásom célja nyilvánvalóan az volt: rávilágítani arra, hogy nem mindig a cím jelenti a rangot, hanem igaz lehet a közmondás, hogy "az ember szenteli meg a helyet". Hogy milyen szintű kutatómunka folyik egy akadémiai csoportban, vagy egy múzeumban, az elsősorban az ott dolgozóktól függ. A muzeológusi tevékenység tisztázása érdekében és rangossága védelmében készítettem el aztán a minisztérium múzeumi főigazgatósága kérésére terjedelmes tanulmányomat (Contribuții asupra problemei cercetării științifice în muzeu, 1974), amelynek egyik fejezete - hozzájárulással - V. Pascunak az "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei"-ben (Cluj, 1975. 3-1) közölt cikke alapjául szolgált.

Amikor most az „Aluta” szerkesztője felkért e kötetben való közreműködésre, úgy gon-

doltam, hogy fölelevenitem a másfél évtizede fölvetett szöveget is időszzerű gondolatot, de leszűkíttem mondanivalómat a több évtizedes muzeológusi élményeimből, tapasztalataimból leszűrt néhány általánosabb érvényűnek vélt tanulság közlésére. Talán az itt elmondandók is segíthetik a múzeumainkhoz dicseretes kutatói ambícióval került és készülő fiatal kartársakat abban, hogy a múzeumi tárgyak, gyűjtemények között otthonosan, s a velük való sokrétű foglalkozás közepette jól érezzék magukat.

1. A gyűjtemény a múzeum meghatározó tényezője

A "múzeum" eredetileg a múzsáknak, vagyis a tudományoknak és művészeteknek szentelt hely, amelyhez már a Ptolemaiosok idejében, a névadó alexandriai *museion* esetében könyvtár tartozott. A reneszánsz korában a múzeum már "érdekes" tárgyak gyűjteményét, az újkortól pedig mindinkább tudományos értékű gyűjteményt, ennek kiállítását és a vele való tudományos foglalkozást jelenti. A múzeumokban folyó különböző tevékenységek mind a gyűjteményekhez kapcsolódnak: ezek létrehozásához, gyarapításához, nyilvántartásához, karbantartásához, tanulmányozásához és különböző módokon való érvényesítéséhez, "hasznosításához". A tevékenységek - akár a muzeológia egyetemes történetét, akár bármely múzeum szerves alakulását nézzük - az igények fölmerülésének és a lehetőségek biztosításának megfelelő jellegzetes sorrendben jelentkeznek. Anélkül, hogy a kolozsvári néprajzi múzeum közel százéves részletes történetét ismertetném, ennek csak egyes fő mozzanatait sorolom fel, amelyek lényegében megegyeznek több más múzeum fejlődése szakaszaival is:

- Egyes szakemberek érdeklődése a népi kultúra tárgyi dokumentumai iránt, ezeknek az elkallódástól való megmentésére is gondolva.

- A tárgyak gyűjtése egyesek, vagy e célból összeálló szakemberek és érdeklődők által.

- Helyiség biztosítása a gyűjtemény őrzése és (mégoly zsúfolt) kiállítása céljából. Valójában *ettől kezdve beszélhetünk múzeumról.*

- Kiállítási katalógus, leíró kalauz, egyes tárgykategóriák hasonló jellegű ismertetése, nyomdai sokszorosítása.

- A helységben külön-külön létrejött gyűjtemények (múzeumok) egyesítése annak keretében, amelyik biztosítani tudta ezek együttes elhelyezését és gondozását (saját épület, dotáció, személyzet révén).

- A múzeum-épület bővítése a szakszerű raktározás, karbantartás és kiállítás érdekében.

- A nyilvántartás tökéletesítése: a gyűjtemények összetételének jobb áttekintésére szerkesztett tematikus és földrajzi mutatók (szak-katalógusok) készítése által a gyűjteménygyarapítás tudományos alapokra helyezése és egyes tárgykategóriák könnyebb tanulmányozása érdekében.

- A szubjektivizmust és impresszionizmust kizáró, a tematikus és földrajzi hiányokat pótló szakszerű gyűjteményfejlesztés kezdete helyszíni tudományos adatgyűjtés kíséretében.

- "Házi" kurzusok rendszeresítése muzeológusok és technikai személyzet részére.

- Célszerű (és olcsó kivitelezésű) raktári és kiállítási bútorok saját tervezése és csináltatása.

- Az alapkiállítás tudományos igényű koncepciójának, tematikájának és forgatókönyvének elkészítése, és a kiállítás rendezése.

- Az időszaki szakkiallítások rendezésének rendszeresítése. az illető gyűjteménykategória és a megfelelő szakirodalom előzetes tanulmányozásával készült tematika alapján.

- Szabadtéri osztály tervének kidolgozása, azon koncepció alapján, hogy ennek ki kell egészítenie a múzeum székházában levő gyűjteményeket és kiállítást. A konstrukciós részleg fokozatos kialakítása.

- A múzeum kezdetleges könyvtárának valódi szakkönyvtárrá fejlesztése vásárlás és kiadványcsere útján.

- A múzeum fototékájának rendszerezése és továbbfejlesztése.

- Saját kiadványsorozat (évkönyv) indítása az egyes tárgykategóriákat, a tárgygyűjtések kapcsán végzett kutatásokat, a múzeumi tevékenység különböző oldalait és kérdéseit tár-

gyaló tanulmányok és kívülálló kutatók írásainak közlésére.

- A sokoldalú, tudományos felkészültséget igénylő muzeológusi tevékenység állandósítása.

Már Herrmann Antal, a magyar néprajz intézményeinek - köztük a kolozsvári néprajzi múzeumnak is - századfordulótáji megteremtője hangsúlyozta a néprajzi gyűjtemények amatőr létrehozói felé, hogy mennyire elsőrendű az alkalmas helyiség biztosítása, illetve, hogy akkor beszélhetünk múzeumból, ha van hozzá épület. Valóban, az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményei megismerésének, a tárgyak azonosításának, csoportosításának, szakszerű raktározásának s egy-egy tárgykategória, csoport közelebbi tanulmányozásának is alapfeltétele volt, az elavult kiállítás lebontásával, majd az épület bővítésével (1950-51) való térnyerés. Ekkor és ezzel kezdődhetett el a gyűjteményekkel való komoly munka.

A múlt század 90-es éveivel kezdődő és jobbára képzett szakemberek (Herrmann Antal, Jankó János, Orosz Endre, Kovács Géza, Sztripszky Mikés Hiador, Roska Márton, Romulus Vuia, Ion Chelcea, Gheorghe Pavelescu, valamint az 50-es évek óta az Erdélyi Néprajzi Múzeumnál dolgozó) által végzett gyűjtőmunka eredményeként a múzeum máig 40.000-re gyarapodott eredeti tárgya közt számos különös dokumentációs értékű is található. Azonban a gyűjtemények értékét nem annyira a tárgyak száma, de nem is némely jeles tárgya, hanem inkább a gyűjtemények összetétele szabja meg, aminthogy az egyes gyűjteménytárgyak és tárgyalócsoporthoz tartozó dokumentációs értékét is - a róluk följegyzettek mellett - az egymással való kapcsolatuk, az egészben elfoglalt helyük határozza meg. A gyűjteményállag egészének értéke pedig strukturális összetételének függvénye: hogy mennyiben van benne képviselve az egész népi kultúra tárgyasult világa, lehetőleg a múzeum egész működési körzete táji változataival.

A múzeum teljes gyűjteményállaga tárgyait - anyagukkal és táji hovatartozásukkal is egyeztetett - funkcionális kritériumuk alapján hat (külön raktárakba elosztott) osztályba soroltuk, amelyek mindenike több (5-10) alosztályra, ezek meg számos tárgykategóriára oszlanak. Itt csak az osztályokat és alosztályokat sorolom föl:

I. Foglalkozások (kb. 8000 fa, kéreg, vas és szaru eszköz): 1. Gyűjtögetés, 2. Méh vadászat-méhészkedés, 3. Halászat, 4. Vadászat, 5. Állattartás, 6. Földművelés, 7. Termények tárolása, feldolgozása, 8. Teherhordás-közlekedés, 9. Háziipar, 10. Mesterségek.

II. Lakás-táplálkozás (kb. 5000 változatos tárgy): 1. Épületelemek és építőminiatűrök, 2. Bútorok, 3. Tüzelők, tüzszerszámok, világítás, 4. Konyhai eszközök és edények, 5. Evőeszközök, 6. Személyes tárgyak.

III. Kerámia (kb. 11.000 cseréptárgy): 1. Konyhai edények, 2. Alkalmi, ünnepi és dísedények, 3. Közösségi edények, 4. Gyermekek játékok s egyebek, 5. Kályhacsempék. (Részben a Lakás-táplálkozás osztállyal áll kapcsolatban).

IV. Textília (kb. 5500 tárgy): 1. Ágynemű, 2. Asztalnemű, 3. Szőnyegek, 4. Kendők, 5. Kézbeli- és zsebkendők, 6. Szedettes-, hímzés- és csipkerészletek, mintadarabok. Részben a Lakás-táplálkozás osztállyal áll kapcsolatban).

V. Öltözet (kb. 8500 textil és bőr ruhadarab): 1. Alsó- vagy fehérenemű, 2. Katrinca-, szoknya- és kötényfélék, 3. Felső- vagy téli ruhadarabok, 4. Lábbelik, 5. Fejrevalók, 6. Övek, tüszők, zacskók, tarisnyák, 7. Ruhadíszek, ékszer.

VI. Szokás, folklór (kb. 2000 változatos tárgy): 1. Az évkör szokásai, 2. Életfordulók szokásai, 3. Gyermekek játékok, 4. Gyógyászat és mágia, 5. Egyházi szokások, 6. Hangszerek, 7. Népi iratok.

A szabadtéri osztály jelenlegi mintegy másfélszáz idetelepített eredeti népi építménye három részlegre tagolódik: 1. Falusi épületek (teljes falusi porták, magában álló lakóházak, pajták s egyéb gazdasági épületek), 2. Közösségi építmények (fatemplom, közkút, fogadó, híd, útszéli kereszt), 3. Ipari szerkezetek (lisztelő- és fűrészmalom, olaj- és borsajtó, posztóványoló, vasverő, aranyérczúzó stb.). Mint látható, e sajátos osztály jelenlegi részlegei a Foglalkozások-, a Lakás-táplálkozás és a Szokás-folklór osztályok egyes alosztályait egészítik ki a csak szabadtéren elhelyezhető építmények és berendezések révén.

Csupán az osztályok és alosztályaik egyszerű felsorolásából is kitűnik - mellőzve itt az

alosztályokba tartozó nagyszámú tárgykategória felsorolását -, hogy a múzeum gyűjteményei lényegében az erdélyi népi kultúra egész területére kiterjednek. Közéleti strukturális vizsgálat után azonban még szembeötlenek aránytalanságok, sőt hiányok is. Így még mindig érződik a egykori túlzott "népművészeti" érdeklődés az egyszerű használati tárgyak rovására. Egyes korábbi gyűjtők eme érdeklődése duzzasztotta föl pl. a Kerámia osztályt, amelynek 60%-a alkalmilag használt ünnepi és díszedény, de jórészt a Textília osztályt is, pedig e díszes tárgyak a vásárlásra kapott pénz javát is fölemésztették. Ugyanakkor mégis a vérbeli etnográfus gyűjtőknek köszönhetően már kezdettől a Foglalkozások és Lakás-táplálkozás osztályok tárgyai is gyarapodnak, amely gyarapodást az 50-es évektől kiegészítették a szabadtéri osztály berendezési tárgyakkal együtt beszerzett építményei. Ekkortól lendült föl, a közösségi élet iránti érdeklődés fokozódásával, a Szokás-folklor osztályhoz tartozó tárgyak gyűjtése is.

A tárgyak eredetét tekintve a kolozsvári Bolyai és Babeş egyetemek őrzete alól kivett magyar, illetve román alapítású múzeumi gyűjtemények egyesítése (1950), majd pedig újabb román, magyar és német néprajzi tájakon, a szerbek, rutének és cigányok közt végzett tárggyűjtések révén a korábbi feltűnő egyoldalúságok megszűntek. Persze, még így is maradtak a gyűjtők számára fehér foltok, mint pl. a bánsági Néra völgye és az itteni telepés falvak, a Bodzaforduló, a Küküllők vidéke, Maros- és Aranyosszék, Szatmár, Érmellék és más tájak, nem is említve azt, hogy az összehasonlító kutatás mennyire igényelné a mai értelemben vett Erdéllyel szomszédos román, magyar, szerb és rutén néprajzi tájakon való kutatómunkával kiegészített tárggyűjtést is.

A múzeum gyűjteményállagában viszonylag kevés a műgyűjtőktől vásárolt tárgy, s így a tárgyak 92 %-ának pontos lelőhelye nem is ismeretes. Sajnos, már kevesebbet tudunk főleg a régebbi gyűjtött tárgyak készítése és használata körülményeiről. Viszont több muzeológusnak azonos érdeklődése, az évtizedek során nemely tárgykörben gazdag változásokat mutató csoportok létrejöttéhez vezetett. Így pl. a halászlati gyűjteményben 113 szigonyt, 42 varsát, 66 hálót,

a vadászszerszözök közt 184 agancs löportartót, az állattartás gyűjteményben 262 pásztorbotot és 253 fa vízivókanalat találni. Ezekon kívül van a múzeumnak még pl. 121 pásztor-, fuvaros- és községi rováspálcája, 68 faekéje, 30 faásója, 334 guzsalya, 124 ruhaszukkolója, 123 faszárja, 122 menyasszonyi ládája, 392 kályhacsempéje, hogy a nagyszámú díszes tárgyerről, kancsóról, kendőről ne is beszéljünk. E tárgykategóriák alapos alakítani, tipológiai, összehasonlító tanulmányozása - úgy, ahogy ezt megtettük pl. a faekék, a fa ivókanalak, a guzsalyok, a kályhacsempék, az ingszabások, a csont-, agancs- és szarutárgyak esetében -, értékes tudományos eredményekre vezettek a fejlődési és táji változások, az interetnikus és interzonális kapcsolatok, az anyag-technika-forma egysége, a gyakorlati, társadalmi és díszítő funkció viszonya tekintetében.

Legtöbb esetben már a gyűjtés idején régi, néha több nemzedékkel korábbi tárgy került beszerzésre; a gyűjtők szeme elsősorban a használat nyomait mutató patinás tárgyakon akadt meg. Különösen a századok óta falusi iskolákkal rendelkező ún. bocskoros-nemes, kiváltságos és feliratos népi tárgyak is. Így az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben a 11. századból 11, a 18. századból 113 és a 19. század első feléből (1848 előtről) mintegy 300 datált faeszköz, bútor, kerámia, textil, bőr, vas, agancs tárgy és épület található. Hogyha a néprajzkutató rendszerint meg is elégszik a tárgyak egymáshoz viszonyított relatív kronológiájával, a datált tárgyak nagy segítségére vannak az abszolút kronológiával dolgozó művelődéstörténetek.

A népi technológia megismerése szempontjából jelentősek a közel száz éve majd minden muzeológus által beszerzett különböző "munkálási fázisok"-at szemléltető gyűjtések. Ilyen tárgysorozatok vannak a fa ivókanál, teknő, fakanál, esztergált orsó, kosár, öntött bronzcsengő, korongolt fazék, bocskor, kapa, ekevas, szedetttes szőttes, írásos hímezés stb. készítése menetének a falusi mester általi (tehát eredeti tárgyaknak minősülő) szemléltetésére.

"Unikum"-okról néprajzi gyűjteményben alig beszélhetünk, egyrészt mivel a kézi munkával

egyenként készült tárgyak csupa egyedi munkák (s így unikumoknak is minősülhetnek), másrészt mert a néprajzi muzeológus feladata nem a különleges, hanem a jellegzetes keresése. Jogosan beszélhetünk azonban "ritkaság"-ról, olyan egykor gyakoribb, jellegzetes tárgyról, amelyből azonban korunkra már csak hímondó maradt fent. Ilyen ritkaságszámba megy a kolozsvári múzeumban pl. jegenyefatörzsből vajt csónak, a népi mester fametszet-ducai, a 17. századi "faluke", a 18. századi kézzel hajtott kerékfő eszterga, a szabadtéri osztály egyes régi épületei és installációi. A hasonló tárgyak fölfedezése már több nemzedékkel ezelőtt is "szerencsés fogás"-nak számított (bár állítom, hogy nemcsak szerencse, hanem a szakember jó érzéke, "szimata" is kell hozzá).

Az 50-es évektől kezdve, a teljes gyűjteményállag alapos számbavétele és tanulmányozása óta, mióta aztán a tematikus katalógus is elkészült, és egyre inkább érvényesült a tárggyűjtés helyi kutatással kísért elve is, mindezek eredményeként a múzeum szakemberei a tárgyaknak egymástól elszigetelten való, "darabonkénti" gyűjtése helyett az egy-egy témával, jelenséggel kapcsolatos, funkcionálisan összetartozó komplex tárgycsoportok beszerzésére (is) törekedtek. Ettől kezdve került be a múzeumba egy mezősi falu hagyományos földművelésének teljes eszközkészlete, egy havasi eszterna minden tartozékával, teljes műhelyberendezések, teljes öltözetek, egy keményfabútorokat ácsoló központ, valamint egy festett bútort készítő asztalos család mindenféle produktuma, a szabadtéri osztályba pedig mindenik épület teljes berendezésével, tartozékával. Az ilyen komplex gyűjtés nagy minőségi javulásnak számít, hiszen a tárgycsoportok, együttesek keretében kapják meg az egyes darabok is valódi dokumentum értéküket.

Íme, néhány tényező, amelyek egy múzeum gyűjteményeit a tudományos kutatás valóságos kincsestárává teszik.

2. A gyűjteményőrzéssel kapcsolatos tudományos kutatásokról

A múzeum elsőrendű feladata gyűjteményeinek őrzése. Elsősorban erre irányul

a muzeológusnak a múzeum egyéb alkalmazottai - laboráns, raktáros, szakmunkás - által is segített sokoldalú tevékenysége, amely próbára teszi szakmai felkészültségét, gyakorlati ismereteit, tapasztaltságát. E tevékenységében szervesen kapcsolódik az elmélet a gyakorlattal. Az alkalmazott eljárások alapja, az általános muzeológiai ismeretek mellett a gyűjtemények mellett a gyűjtemények alapos ismerete.

Hogy a múzeumőri-muzeológusi tevékenység mennyire feltételezi a gyűjtemények alapos tanulmányozását, ismeretét, erről tanúskodik egy sor jeles néprajztudós életműve, kik konkrét ismereteik és kutatói módszerük alapját a múzeumi gyűjteményekben dolgozva szereztek meg. Hivatkozhatunk itt a magyar néprajztudomány említett nagy trinársa (Bátky, Györfly és Viski) példájára -, de Gunda Béla, Balassa Iván és az utánuk következő etnográfusok túlnyomó része számára is a múzeumi gyűjtemények voltak a legfőbb tudósi gyakorlótér. Erdélyi viszonylatban is elmondható ugyanez.

Szabadjon utóbbiak sorában a magam példájára utalnom. Hiszen a néprajzi múzeumi gyűjteményekkel ifjúkorom óta való intenzív kapcsolatom volt kutatómunkámnak hol épp tárgya, hol kiindulása, hol meg kísérője, vagy ötletadója. A gyűjtemények őrzését szolgálta elsősorban a helyes raktározás, amelynek érdekében a gyűjteménytárgyakkal való alapos és sokoldalú megismerkedés mellett szert kellett tennem építési és bútortervezői alapismeretekre, sőt némi vegyészeti ismeretekre is, melyeket mindjárt egyetemi tanulmányaim befejeztével és múzeumőri kineveztetésemet követően igyekeztem elsajátítani. (Az "asztalosságot" egy műhely ingenymunkásaként, a "vegyészi" ismereteim alapját pedig a már nyugalmazott öreg múzeumi laboráns tudásának lejegyzésével szereztem meg 1944-45 telén, "építési ismereteimet a népi építkezés már korábban elkezdett tanulmányozásával párhuzamosan fejlesztetem). Eme ismereteim révén lehettem a múzeumnak juttatott épület bővítésénél-alakításánál a tervező építész muzeológus-munkatársa, majd megtervezhettem a különféle anyagú, alakú és méretű tárgykategóriák számára alkalmas raktári bútorokat, beállíthattam a múzeumi tárgyak fer-

tölténítőjét, konzerváló laboratóriumát és restauráló-asztalos műhelyét, majd kidolgozhattam a szabadtéri osztály (koncepciója és tárlati terve mellett) térbeli kialakításának tervét is. Eme ismereteimet természetesen - házi kurzusok tartásával és a gyakorlati munka irányítása révén - aztán igyekeztem megosztani muzeológus és műszaki munkatársaimmal is.

Múzeumi-muzeológusi ismereteimből és tapasztalataimból az évek során számos tanulmány, szakkikk, közlés és előadás is származott, némi cáfolatául annak, hogy a múzeumi gyűjteményőrzéssel való foglalkozás nemhogy "akadályozná" a tudományos munkát, hanem ez maga is művelhető tudományos rangon. Mi több, a múzeumőri munkámmal kapcsolatban az említett módon, majd szakkönyvekből, tapasztalatcserék és a gyakorlat révén kiegészített idő, sőt, a sokoldalú tárgyismeret nagyban segített a terepen is a megfigyelésben. Az igaz, hogy a gyűjteményekkel kapcsolatos, alkalmazott kutatást igénylő, jobbára társas, kevéssé látványos, belső munka névtelen marad, szemben a terepen végzett gyűjtésen alapuló egyéni kutatással, amely feldolgozás esetén közlésére is kerülhet a szerző neve alatt, de ez nem jelent színvonalbeli különbséget, mert ez minden esetben a feladat megoldásának minőségétől függ.

A komplex és élő néprajzi múzeum megvalósítására törekedve az 1950-es években tett első lépésünk volt a gyűjtemények tanulmányozhatóvá tétele, s ezzel az Erdélyi Néprajzi Múzeumnak, az ország akkor egyetlen néprajzi intézményének kutatóközponttá válása volt. Ennek alapvető feltétele volt az épület alakításával-bővítésével nyert helyiségekben a gyűjteményeknek osztályok, alosztályok és kisebb tárgykategóriák szerinti, könnyen számantartható és áttekinthető, szakszerű elhelyezése. A helyiségek teljes kihasználását és a különböző tárgykategóriák "egészséges" elhelyezését és könnyű kezelhetését tették lehetővé a magunk tervezte raktári bútorok. Ilyenek pl. a könnyen szétszedhető, magas helyiségben egymás fölé is helyezhető, a polctávolságokat szükség szerint változtatható polcállvány-egységek (a könnyen buroló s törékeny edények védelmére elől befűzhető egy-két rend húzallal); a botszerű tár-

gyak elhelyezésére tetszés szerinti hosszúságú sorban egymás mellé helyezhető, szétnyitható rámak; textilek elhelyezésére egymás mellé és fölé helyezhető, kihúzható sok polcos, ajtós, kocka alakú szekrénykék; hasonló, de kétszeres magasságú és fióknélküli ruhásszekrények; szőnyegfélék fölcsavarására alkalmas, megfelelő állványra szerelhető hosszú faorsók.

E teljes funkcionális, szabványosított és egymáshoz kapcsolható-építhető kisebb egységekből (modul) álló bútorrendszer kialakítása olyan muzeológiai megvalósítás, amely számos hozzánk látogató más muzeológusnak is mintául szolgált. Főlegesen mondanom, hogy e bútorrendszer kialakítása tárgykategóriának, a konzerválásnak, kezelhetőségnek, de még a helyiség méreteinek, a helyiségek esetleges megváltoztatásának is szem előtt tartását, valamint a bútortervezés alapismereteit, sőt a költségvetés korlátolt lehetőségeinek ismeretét is igényelte.

A raktárak azonban a tárgyak épségének, kezelhetőségének biztosítása mellett még egyéb munkák helyszíne is volt és maradt. Így pl. a tárgyak leltári azonosításáé, ellenőrzéséé, a lekopott leltári számok újrairásáé, a leltárak egyes adatainak kiegészítéséé, a tárgyak csoportosításának tökéletesítéséé, a konzerváláshoz, restauráláshoz, kiállításokhoz, tanulmányozáshoz egyes tárgyak, tárgycsoportok és az ott őrzött tárgyak odafüggesztett helyi jegyzéke.

A rendezett raktár a múzeum büszkesége; az Erdélyi Néprajzi Múzeumot meglátogató néprajzkutató és muzeológus küldöttségek rendszerint igényelték is a raktárak megtekintését és az intézmény értékelésénél az itt látottak sokat nyomtak a latban. Egyetemi és közpörművészeti hallgatók csoportos nyári gyakorlatuk keretében rendszeresen végeztek dokumentációs munkát a múzeumban, mikoris tanáraiknak megengedtük, hogy a raktárakból ők jelöljék ki a tanulmányozandó tárgykategóriákat. A raktárak látványa aztán őket is múzeumunk, a néprajz és a muzeológia tisztelőivé tette.

Az eredeti tárgyak gyűjteményeit egészi ki az ugyancsak dokumentum értékű fényképek negatívjait és másolatait tartalmazó gazdag fotóteka. A negatívok a beszerzés (napló) sorrendjében

a laboratóriumban, a másolataik meg kartonokra ragasztva a tárgygyűjteményekkel azonos tematikus elosztásban kartotékszekrényekben állnak a kiállításrendezők és kutatók rendelkezésére. A díatékát ritkán, előadásokat kísérő vetítések alkalmával használják.

A 80-as évekre a múzeum szakkönyvtára már mintegy 10.000 kötetre gyarapodott, s ekkor már elérte, hogy a könyvek több mint fele néprajzi munka volt, míg a többi a néprajzzal csupán érintkező munka a szociográfia, népnyelvkutatás, emberföldrajz, antropológia, természetrajz, főleg pedig - 2/3-ában - a történelem köréből. A néprajzi könyvek közt is fontosságuk fölötti számban szerepelnek az ún. népművészeti albumok és népköltési gyűjtemések, a néprajztudomány alapvető témáit érintő munkák jelentős részét az 1958-tól kiadott múzeumi évkönyvért vagy ajándékozott hazai munkák teszik.

A gyűjtemények eredeti tárgyai - mint említettük - elenyésző kivételtől eltekintve legalább is a megnevezésük és lelőhelyük megjelölésével leltározódtak, amely két adatnak és a leltári számnak egy-egy cédulára vezetésével még az 50-es években elkészülhettünk a gyűjtemények tematikus, majd a földrajzi katalógusával. E két nyilvántartás aztán a múzeumi munka fontos eszköze lett. Így pl. akár valamely tárgykört vagy tájat bemutató szakkiallításra készülve, a kiindulás katalógusokban való tájékozódás volt. Ugyanilyen segédeszköze volt a szakkatalógus, a bármely témát tanulmányozó kutatónak, de nélkülözhetetlen volt a gyűjtemények hiányosságai, egyoldalúságai pótlását célzó gyűjtési tervek kidolgozásánál és indoklásánál kiküszöbölve így a korábbi évtizedek tárgygyűjtéseinél megmutatókozó szubjektívizmust és esetlegességet.

Hogyha már száz évvel ezelőtt azzal sürgették szakmai elődeink a néprajzi múzeum létrehozását, hogy a gyűjtés nem várthat magára többet, mert elérkeztünk a huszonnegyedik órához, amelyen túl a polgári civilizáció megsemmisíti a hagyományos népi életmódot, gondolkozást és az egész régi világot, mennyivel fenyegetőbben sürgős a gyűjtés napjainkban, a két világháború pusztítását, a magántulajdonú gazdálkodás felszámolását, az újabb ipari-technikai forradalmat, a

fogyasztótársadalom felé irányulást, a nyugati divatok térhódítását követően. Szinte azt mondhatnánk, hogy félretéve minden halasztható múzeumi tevékenységet, a muzeológusok a tárgyak gyűjtésére összpontosítsák minden idejüket s erejüket, addig, amíg a falusi ember életmódját és gondolkodását végegesen átalakító gyorsuló civilizatorikus hatás még nem törött el mindent, ami örökölt, hagyományos, helyi sajátosság, s még élnek olyanok, akik a kutató által a lomok közt még található muzeális jellegű tárgyakról mondani is tudnak valamit.

Mert a tárgyak önmagukban nem dokumentumok, csupán a róluk tudottakkal együtt lesznek tárgyi bizonyítékok. A gyűjtőútra induló múzeumi néprajzkutatók közül a századforduló táján Orosz Endre, a két világháború közti években Romulus Vuia tudatában volt ennek, bár sajnos, a gyűjtött tárgyakról készült jegyzékeik adatainak csupán egy részét vezették be a leltárkönyvekbe. Később már egyenesen kötelességévé tétették a gyűjtőknek a beszerzett tárgyakról a következő adatok feljegyzése: köznyelvi és helyi (népi) megnevezés, rendeltetés, alkalmazás módja, lelőhely, tulajdonos, az előállítás helye és ideje, készítője, anyag, készítés módja, alkotórészek, díszítés módja, díszítőelemek, színek. Minden esetben a helyi népi terminusok is szükségesek. A beszerzési napló megfelelő rovataiba is be kell kerülniök ezeknek a múzeumban már nem rekonstruálható adatoknak, általuk lesz a tárgy a szemünkkel láthatóan túlmutató valódi tudományos érték.

3. A gyűjteménygyarapítással kapcsolatos kutatómunka

Hogyha a muzeológus gyűjteményőrzéssel kapcsolatos munka különböző tevékenységgel olyan szellemi munka, amely az egész gyűjteményállag tanulmányozását, ismeretét igényli, a múzeumi gyűjteményeket gyarapító kutatómunka is nagyfokú tárgyismeret feltételez.

Míg azonban a gyűjteményőrzéssel való sokrétű muzeológusi tevékenységet "alkalmazott"-nak nevezhetjük, a gyűjteménygyarapító tárgygyűjtés "alapkutatás jellegű". Ez azonban koránt-

sem valami "rendfokozat", hiszen egyik is, másik is a múzeum érdekében végzett fontos munka és színvonaluk a néprajzkutató hozzáértésének és hozzáállásának függvénye.

Hogyha valljuk, hogy a múzeum jelentősége elsősorban gyűjteményeinek dokumentum értékében áll, mi sem természetesebb, mint az, hogy a gyűjteményeket gyarapító tárgygyűjtésnek nagy fontosságot tulajdonítunk. Akadnak olyan múzeumhoz tévedésből került munkatársak, kik ha terepre kénytelenek menni tárgyak beszerzésére, legszívesebben egy közeli szállodában, menedékházban, vagy akár a község vendégszobájában szállnak meg, s onnan járnak ki naponta "bevásárlásra", mígszak el nem költik a tárgyak beszerzésére kiutalt pénzüsszeget. Az ilyenek, ha hallottak, vagy olvastak is egyes nagy múzeumok híres tudósainak expedícióról, nem gondolnak arra, hogy valójában muzeológusok tárgygyűjtő kiszállásairól van szó. Csakis rajtunk múlik a mi tárgygyűjtő expedíciónk tudományos eredménye és élményszerősége. Persze ehhez, akárcsak az említett "híres" szakembereknek, nekünk is azok közt kell élnünk, akiktől be akarjuk szerezni a múzeumot érdeklő témakörből a legjellegzetesebb tárgyakat és velük kapcsolatos adatokat.

Az Erdélyi Néprajzi Múzeum egyesített gyűjteményeinek alapos tanulmányozása és főleg a tematikus és földrajzi szakkatalógusok elkészítése után világos lett a múzeum szakemberei számára, melyek azok a témakörök és néprajzi tárgyak, amelyek még "feltérképezésre" szorulnak. Ugyanakkor az is kiderült, hogy az elődök tárgygyűjtésében mennyire érvényesült az a pozitivistá, szűk látásmód, amely az egyes tárgyakat önmagukban értékelte, nem véve tudomást a jelenségek egymással való kölcsönös összefüggéséről. Ezért volt - hogy csak legillusztratívabb példát említem -, hogy a múzeum öltözet osztályának sokezer darabja, tárgya dacára nem volt egyetlen öltöztetője.

Az új tudományos szemlélet már igényelte az ilyen tárgyegyüttesek megszerzését is, ami természetesen megfelelő felkészülést, a helyszínen pedig a tárgygyűjtést kísérő kutatómunkát feltételezett. Ennek érvényesüléseként kerültek a múzeumba az első valóban teljes népi öltözetek (a

lábbelítől a fejrevalóig, és a felső ruhadarabokig), esetleg több (ünneplő és munkanapi, férfi, női, stb.) változatban. Hasonlóképpen beszerzésére került az 50-es évekből több népi műhely teljes eszköztára, a megmunkálás szakaszait és a készítményféléket szemléltető tárgyakkal együtt, egy juheshatna teljes leltára, a földműves szerszámainak teljes sora vagy egy temető fejfáinak minden (férfi, női, idős, fiatal, gyermek, stb.) változata, és így tovább.

Egyébként a tudományos felfogás - a komplex látásmód, az összefüggő egész feltárása, tárgyalása és bemutatása - képezte a múzeum szabadtéri osztálya indoklásának is elméleti alapját. E szerint a szabadtéri osztály feladata a múzeum székházában levő gyűjtemény és kiállítás kiegészítése a népelet és népi kultúra olyan "tárgyi" dokumentumaival, amelyek méretüknél és természetüknél fogva csak szabad téren helyezhetők el, illetve mutathatók be. A terv szerint a múzeum tulajdonában levő (még a Romulus Vuia elképzelte "nemzeti park" számára kisajátított) Hója-beli, változatos felszínű területen létesítendő szabadtéri osztály alosztályai és részlegei: 1. építkezés (a falusi telkek épületei, b. közösségi épületek, c. népi ipari installációk), 2. botanika (a. gyűjtögetett növények), b. hagyományos természetett növények), 3. zoológia (a. vadászott állatok, b. hagyományos háziállatfajták). Az első alosztály-hoz már 1951-ben megindult a régi ipari installációk és falusi házak, majd teljes udvarok épületeinek beszerzése, a botanikai alosztály kifejlesztésére 1956-tól egy etnobotanikus szakember kapott muzeológusi kinevezést, míg a zoológiai alosztály megvalósításához, előtanulmányként (1953-ban) a hagyományos erdélyi háziállatfajták tudományos pontosságú kicsinyített hasonmásai készültek el.

Az 1957-ben végső formájában megszerkesztett (helyszínrajzokkal is ellátott) szabadtéri osztály terve a tartomány és a minisztérium illetékesei részéről nem részesült észrevételben, de annál lelkesebben üdvözölték elgondolásunkat a hazai és külföldi etnográfusok és muzeológusok, mégpedig nemcsak az egyes részletek megoldását, hanem egyáltalán magát az indoklást, a komplex néprajzi múzeum kiépítésének nagyjelentőségű, eredeti eszméjét.

A múzeum szabadtéri osztálya tervének részletkérdéseit tárgyalva merült föl az Erdélyi Néprajzi Múzeum "levelező barátai" megszerzésének gondolata. Valójában ez az 1948 után megszüntetett Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület keretében létesült Tájműzeumi és Népismereti Ügyosztály feladatának és munkájának felújítása lett volna a létező új lehetőségeknek megfelelő módosítással. Míg az EMKE említett ügyosztálya a magyar néprajzi tájak tájmúzeumai hálózatának kiépítését tűzte ki célul azzal, hogy az eme múzeumok megteremtésében közreműködő vidéki önkéntes értelmiségiek egyben a környék népismereti adatgyűjtői és közös kiadványok szerzői is lesznek, addig az Erdélyi Néprajzi Múzeum "múzeumbarátai körét" az Erdély minden nemzetiségű néprajzi tájairól beszerezett "levelező barátokkal kiegészítve, őket helyi gyűjtemények létrehozására is biztatva ezáltal elképzelésük szerint a nagy központi múzeumunk széles információs hálózata teremődik meg. A "levelező barátok" hálózatának megszervezését azonban részben keresztezte a Kolozs tartomány rajoni múzeumi létesítésének munkálata, de be kellett látnunk, hogy e széles hálózat működtetésére nem voltak meg az alapvető feltételek sem (mint pl. a csak ezzel foglalkozó muzeológus, sokszorosító stb.) s így létrehozását végülis a távolabbi jövőre halasztottuk.

De térjünk vissza a gyűjteménygyarapítással kapcsolatos kutatómunkához! Már szó volt róla, hogy a múzeum évi gyűjteményfejlesztő terve kidolgozásánál - a gyűjtemények közvetlen ismerete mellett - milyen alapvető fontossága volt a két szak-katalogusnak, amelyekből megmutatkoztak a gyűjtemény helyrehozandó aránytalanságai, egyoldalúságai, hiányosságai. A tervben megjelölt egyes gyűjtőutakra a témakörben való érdeklődés alapján kijelölt muzeológus előzőleg még tájékozódott a vonatkozó szakirodalomban, elkészítése a lehetséges kutatópontok megközelítését mutató térkép-vázlatot összeállította a beszerzendő tárgyak feltételes jegyzékét és a terepen végzendő adatgyűjtő munkáját segítő (fegyvermező) témavázlatot. Természetesen úgy a tárgyak jegyzéke, mint a témavázlat a kutatóponthoz közeli múzeumban látottak-hallottak, az esetleg levélben is kapott in-

formációk alapján, s főleg a terepen végzett munka során még változtatásokban, kiegészítésekben részesült. Az ismeretlen vidékre és témakörre irányuló nagyobb tárgygyűjtő kiszállást megelőzhetett egy előzetes tájékozódó út, bár ezt többnyire a kiszállás első napjaiban a környéken való tájékozódás helyettesítette, amelynek alapján véglegesíthető lett a gyűjtésre legalkalmasabb kutatóközpont.

Helyesnek mutatkozott, gyakorlati szempontból is, ha a muzeológus az első napokban inkább csak a kijelölt témakörben alkalmas adatközlőket kereste föl, bár közben "mutatóban" azért egy-két tárgyat is vásárolt. A következő napokban aztán a falubeliek közül már többen maguktól is jöttek hasonló tárgyakkal vagy ajánlatokkal s a muzeológus már kellő ismeret birtokában válogathatott a legalkalmasabb tárgyak között.

A kiszállás végcélja, természetesen, a megjelölt témakör legkifejezőbb tárgyi "tartozékainak" megszerzése és pontos meghatározása volt, ez azonban csakis a témavázlat segítségével végzett kutatómunka alapján lehetett valóban sikeres.

A múzeumi tárgygyűjtéssel kapcsolatos helyszíni adatgyűjtés-kutatás részét képezi a fényképezés is, esetleg filmezés, és főleg a rajzolás. A rajz előnye a fényképpel szemben, hogy a nehezen hozzáférhető, külsőre zavaros (pl. a vágást a repedéstől nehezen megkülönböztethető), vagy egyenesen láthatatlan (pl. szerkezet), illetve csak előzetes felmérés alapján érzékelhető (pl. térszínrajz) dolgokat is meg tud ragadni; és a rajzhoz mindjárt beírhatók a helyi elnevezések, magyarázatok, s esetleges értelmező részletek is rögzíthetők. A kielégítő rajzolás - távlati, kiterített, részlet-, alap-, szerkezeti, hossz- és keresztmetszeti, szabás- vagy helyszínrajz készítése a néprajzi muzeológustól nem követel valami "művészi tehetséget" elegendő hozzá a középiskolában jó osztályzatot nyert tudás. A néprajzi rajz kutatómunka része, a tudományos megfigyelés eredménye, a vizsgált jelenség, tárgy lényeges és jellegzetes vonásainak felismerésén alapszik. A rajzot nem helyettesítheti a szóbeli leírás, ugyanakkor bármely, a telken levő építmény és az épületben található berendezési tárgy valódi jelentőségének, szerepének, az ezeket létrehozó és fenntartó népi élet-

mód, észjárás megértésének és másokkal való megértetésének egyik feltétele ezek helyének, más objektumokkal való térbeli viszonyának a rögzítése.

A néprajzi muzeológus egyben tudományos kutató, aki a tárgyakat nem önmagukért, öncélúan vagy valamiféle szenvedélyből gyűjti, hanem bennük mindig a sajátos népi életmód és kultúra kézzelfogható és beszédes tanúbizonyságait látja, s mint ilyeneket hozza a múzeumba. E fontos elven alapszik a beszerzésre érdemes tárgyak kiválasztása. Az így beszerzett tárgyak teszik érdekessé a múzeumi gyűjtemények egyes tárgycsoportjainak és tárgyainak a "falak közti" tanulmányozását is, és a tanulmányozás eredményeinek feldolgozását vagy bemutatását.

4. A gyűjtemények tudományos hasznosítása

A múzeum nem valami rejtett kincseskamra, amelynek drága tartalmában egyedül gazdája örül, hanem olyan, a köz javát szolgáló intézmény, amely egész felhalmozott "kincset", a gyűjteményeiben rejlő tudományos értékeket igyekszik a társadalom minél szélesebb körével megosztani, számára hasznosítani. A hasznosítás két fő formája: a nyomtatásban való közlés és a kiállításon való bemutatás.

A nyomtatásra készült dolgozat lehet:

1) valamely saját tárgygyűjtésről készült beszámoló vagy a kiszállást indokló tudományos jelentés; 2) a gyűjtemény valamely tárgykategóriájának esetleg katalógusszerű ismertetése azzal a fő céllal, hogy más kutatók használhassák; 3) valamely tárgycsoport, vagy tárgykategória tárgyalása a saját tárgygyűjtés kapcsán végzett kutatások és a vonatkozó szakirodalom segítségével értelmezve; 4) saját kutatáson alapuló tanulmány keretében egyes gyűjteménybeli tárgyaknak is felhasználása; 5) a gyűjtemény népművészeti jellegű tárgyai közül válogatott példányok fényképes vagy rajzos bemutatása album formájában (esetleg iparművészek használatára); 6) a gyűjteményből "érdekesség", a látványosság alapján kifotózott vagy rajzolt különféle tárgyak közlése leporelló, levelezőlap formájában reklám céllal.

Míg a két utóbbi kiadványforma alig követ tudományos célt, az első négy esetben a szerző számára a tárgyak bemutatásával nem a látványosság a fontos, hanem a tárgyak - mint egy bizonyos hagyományos életmód, kultúra és gondolkodás tartozéka és kifejezője - ezek tudományos jelentése. Ez esetben elsőrendű fontosságú a világos, szemléletes és értelmes ábrázolás. Az e céllal készült rajzok nem egyszerű mellékletek, illusztrációk, hanem a szöveggel legalábbis egyenértékű részei a közleménynek, tanulmánynak, a szöveg pedig gyakran csak a bemutatott tárgy "mondani-valorójának" kifejezése, elemzése.

Az Erdélyi Néprajzi Múzeum, de más nagyobb múzeumok - pl. a bukaresti Múzeumfaló (Muzeul Satului), a szebeni Brukenthal Múzeum vagy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum - kiadványaiban is számos, az első csoportokba tartozó dolgozat, tanulmány kapott helyet, a 3. és 4. csoportba sorolható tanulmányaik közül a múzeum kutatói többet másutt is közöltek, akár saját tanulmánykötetben is.

A múzeumi tárgyak tanulmányozása eredményeinek írott (és nyomtatott) formában való közlése mellett van egy másik, a széles közönség számára vonzóbb, jellegzetesen múzeumi közlési mód: a vizuális "nyelven" szóló kiállítás. Az Erdélyi Néprajzi Múzeum kiállítói tevékenysége különösen a 60-as és 70-es években igen gazdag volt, egy időben gyakran 3-4 féle kiállítással is szerepelt:

1. Alapkiállítás: a múzeum nevében és gyűjteményeiben kifejezésre jutó arculatának megfelelő széles tematikájú, Erdély népei életmódját és kultúráját szemléltető, világos felépítésű összefoglaló mű, a múzeum székháza kívülről könnyen megközelíthető termeiben. A korábban szokásos "állandó kiállítás" elnevezést kerültük, hiszen mint minden, ez a kiállítás is ki van téve időnkénti módosításoknak, újabban beszerzett tárgyak beiktatása, fölmerülő szempontok és kiállítási módok alkalmazása által. Az 1954 óta bevezetett "alapkiállítás" elnevezés viszont utal a múzeum jellegét leginkább kifejező, legfontosabb kiállítás voltára.

2. Szakkiállítás: alkalmas kiállítási műfaj az alapkiállításban csak érintett, vagy teljesen új

téma részletes kifejtésére a múzeumi gyűjtemények megfelelő tárgycsoportjain keresztül, a múzeum e célra fenntartott termeiben. Az alapkiállítás mellett rendezett időszakos szakkiallítások igen hasznosnak bizonyulnak a kutatókkal és nagyközönséggel való állandó kapcsolattartásra, hatásos eszközei az ismeretterjesztésnek, ugyanakkor pedig jó alkalom a gyűjtemények egy-egy részének alapos áttanulmányozására, s egyes itteni tárgyak restaurálására is.

3. Cserekiállítás: két múzeum között, kölcsönösen biztosított helyiségben és tárlatvezetéssel, a helységi látogatók tájékozódásának kiegészítésére s egymás múzeumainak népszerűsítésére is. A cserekiállításnak nem szükséges egyidőben történnie, sőt, legegyszerűbb, ha valamelyik múzeum egyszerű meghívására történik a szakkiallítás ottani rendezése, azzal, hogy ez majd alkalomadtán viszonzni fogja. Az Erdélyi Néprajzi Múzeum ilyen kiállításokat rendezett többek közt Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában.

4. Vándorkiállítás: inkább csak eredeti tárgyak másolataiból, kicsinyített hasonmásokból vagy méginkább felnagyított fényképekből rendezett kisebb méretű kiállítás, amely könnyen szállítható, bármilyen helyiségben, különleges kiállítási bútorok nélkül elhelyezhető. Eredeti tárgyak legfennebb csak kis számban (az "atmoszféra" biztosítására) szerepelhetnek, amennyiben a klub vagy kultúrház biztosítani tudja ezek épségét. Fontos a vándorkiállítás utaztatásának előre való megszervezése, hogy az anyag egyik pontról a másikra szállítható legyen anélkül, hogy minden esetben vissza kellene hozni a múzeumba.

E klasszikus kiállításformákon kívül a múzeum alkalmazkodik másokkal is próbálkozhat. Így pl. 1958-1960-ban, amikor az épület átalakítása miatt nem volt saját kiállítási helyiségünk, a városban levő alkalmas és üres kiállítási termekben rendeztünk szakkiallításokat. Más esetben a múzeum biztosított kiállítási helyiséget falusi tanító magángyűjteménye, vagy népi iparművész sikeres termékei számára. Székelyföldi múzeumok sikeres kiállításokat rendeztek egyes néprajzkutatók és néprajzi érdeklődésű művészek grafikáiból, festményeiből, művészfotóiból. A kiállítás és szakmai konzultáció közti átmeneti forma az, amikor a

múzeum a kutatóknak fenntartott helyiségben, könyvtárban valamely kutató-, tervező-, művész- vagy egyetemista csoport kérésére a kért tárgycsoportból kis bemutatót rögtönöz a muzeológus által adott megfelelő magyarázatot kíséretében.

Az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek a tudományos ismeretterjesztés érdekében való hasznosítására az 50-es évek óta jelentős tevékenységet fejtett ki. Már 1971-ben külön tanulmányban számolhattunk be arról, hogy a nagy alapkiállítás mellett másfél évtized alatt mintegy 30 szakkiallítást is rendeztünk, s mindezt saját erőből, minimális anyagi ráfordítással, de ugyanakkor korszerű és mégis eredeti rendezői elv szerint. E kiállításokat nemcsak a látogatók széles köre fogadta szívesen és még a felügyelő szervek elismerésével is találkoztak, hanem más városokból, múzeumoktól és kutatóintézetektől is számos kolléga eljött megtekintésükre és tanulmányozásukra, s mint a vendégkönyvben is kifejezésre jutottak, nagyra értékelték a látottakat. Valóban, az országban tett múzeumlátogatásaink során számos esetben meggyőződhattunk, hogy a múzeumunkban látottakat, mint példaértékűeket néprajzi kiállítások rendezésénél sok tekintetben (a magyarázószövegeket, mások a pódiumrendszert, vagy a forgatókönyvet, tematikát) maguk is alkalmazták.

Míg az erdélyi Néprajzi Múzeum elődeinek - az egyesületi alapítású ún. magyar vagy a királyi alapítvánnyal létesített ún. román múzeumnak kiállítására valóban ráillett az "állandó kiállítás" elnevezés, hiszen megnyitásuktól lebontásukig mindkettő változatlan volt, az egyesítésükkel megújult nagy múzeum alapkiállításánál a rendezők már számoltak nemcsak a tudományos ismeretek és a kiállítási módszer tökéletesedésével, hanem mindenekelőtt a gyűjtemények gyarapodásával új beszerzések révén, sőt a régi, nehézkes kiállítási bútorok fokozatos kicserélésével és a kiállítási tér változásával, bővülésével is. Az 1954. évi megnyitás óta nem telt el év, hogy valamilyen kisebb-nagyobb változtatásra, tökéletesítésre ne került volna sor (nem említve és nem minősítve itt a 70-es években a minisztériumnak a "Decorativa" vállalata általi technikai-dekoratív beavatkozásait).

Az alapkiállítás koncepciója megköveteli a jelenségek közti összefüggések és - a maguk helyén - a táji és nemzetiségi sajátosságok kifejezésre jutását. Ez a követelmény határozza meg a kiállítás témarendjét is. A tematika elsőbbségben részesíti az életmódot meghatározó foglalkozásokat, ezeket követik az életszükségletekkel kapcsolatos témák, majd pedig a társadalmi és szellemi élet tárgyakon át bemutatható tárgyalása. A munkaeszközön és más tárgyakon át ismertett foglalkozások kialakulásuk történeti sorrendjében kerülnek bemutatásra: kezdve a korunkra már jórészt túlélt jelentőségű primitív foglalkozásokkal (gyűjtögetés halászat, vadászat), folytatva a falusi nép máig jelentős alapfoglalkozásaival (állattenyésztés, földművelés), az előállított termények tárolásával és feldolgozásával. A népi ipar bemutatása a nők textilmunkáival és a férfiak házimunkaként végzett famunkáival kezdődik, majd a szakosodott mesterségekkel (a fafeldolgozás egyes ágai, bőrmunkák, agyag- és vasművesség, stb.) folytatódik. E jelentős témakör terjedelmes bemutatását követi a népi lakás, táplálkozás és öltözet tárgyalása, majd pedig a közösségi életet, a jobbára a termelőmunkával kapcsolatos évkör szokásait, az életkorhoz fűződő szokásokat, s végül a hiedelemvilág és folklór egyes, tárgyakban is mutatkozó oldalait szemléltető részlegekkel zárul a kiállítás.

A múzeumlátogató a hagyományos és közösségi konvenciók szerint alakult erdélyi népi kultúráról az alapkiállításon nyert összefoglaló áttekintését évek során egyes témakörökben elmélyítheti - a szabadtéri osztály említett részlegeinek megtekintése mellett - a rendszerint félévenkénti megnyíló szakkiallításokon. E kiállítások is alapos tudományos és muzeológiai előkészítést igénylő tanulmányok, amelyek az eredeti tárgyak, helyek kiválogatása és csoportosítása révén egyidőben látványosak és a tudományos mondanivalót a látogatók legszélesebb köréhez közvetíteni képes alkotások is.

Az említett periódusban rendezett szakkiallítások közül itt csak néhányat a címét sorolom föl, amelyek a múzeumi szakember számára a legtöbb előkészítetet igényelték s talán a legterjedelmesebbek is voltak: "Erdélyi népi fazekasság"

"Erdélyi népművészet" (az anyag, technika és alkalmazás alapján megkülönböztetett és a komplex műfajos rendjében), "Népi élelmiszeripar" (mechanikus feldolgozás, kémiai előállítás, hagyományos élelmek, étkezés), "Erdélyi új népművészet" (hagyományos formák és megoldások sikeres alkalmazása új igényekhez népi és tanult iparművészek által), "Idegen világrészek népeinek kultúrájából" (a múzeum saját és kölcsönzött tárgyai segítségével), "Román szőnyegek" (technikai és funkcionális vonatkozások, a díszítőmű fejlődési és táji változásai), "Az Erdélyi Néprajzi Múzeum húsz éves tevékenysége" (múzeumtudományi kiállítás), "Egy múzeumi tárgy története" (a múzeumi munka példázása egy faekén keresztül, ennek a terepen való felfedezéstől és ottani tanulmányozástól a beszállításon, leltározáson, konzerváláson, restauráláson, raktározáson át a kiállításig és publikált tanulmányig), "Népi ikonok" (technikák és román népi ikonkészítő központok szerinti változatok), "A néprajzi könyv Romániában" (a népi kultúra iránti érdeklődés alakulása, kutatóközpontok, periódikák, önálló művek, a múzeum kiadványcseréje), "Erdélyi népi szücsmunkák" (bőr- és szücskészítés, szabásos, díszítés, táji változatok), "Népi öltözetek az Erdélyi Néprajzi Múzeumban" (a fontosabb ruhaféleségek fejlődési és táji változatai, 50 teljes öltözet, a népviselet különböző elemeiből ihletett modern ruhatervek).

A szakkiallításokról közölt beszámolóink idején a múzeum távlati tervében már olyan további szakkiallítások rendezése szerepelt, mint pl. "Népi faragott-ácsolt bútorkör", "Népi festett asztalosbútorkör", "Minden, ami szép az én falumban", "A nők textilmunkája", "Népi kandallók és kályhacsempék", "A vas a népéletben", "Népi kultúránk ősi jellegű rétege".

Már a címekből és a párszavas jellemzésekből is kitűnik, hogy a néprajzi múzeum kiállításával célunk nem a gyűjtemény cifra tárgyainak a szemet kápráztató bemutatása volt, hiszen még a "népművészeti"-nek tűnő (vagy épp így jelzett) kiállítások esetében is egyik fő törekvés a népi tárgyak tetszeties formáinak és "díszítésük"-nek a készítői móddal, a gyakorlati alkalmazásukkal és sikeres alkalmazást mágikus úton is elősegíteni vélt

hiedelmekkel kapcsolatos eredetükre rámutatni. A népi ítékezés szerint is "szép" az, ami a legmegfelelőbbnek tartott anyagból és technikával a célnak megfelelően készült és a helyi konvencionális ítékezés szerint befejezett, a maga nemében tökéletes. Ilyen értelemben szép valójában minden "sikerese" népi tárgy - legyen az bár egy könyvnyű, de erős és jól beállított faeke, vagy egy megfelelő arányú, vesszőfonású, tapasztott tyűkktrec. Még a nem szóbeli közlésre készült szerelmi ajándéktárgyakat - a guzsalyt, vagy húsvéti tojást - is az alkalmas anyag, a készítéstechnika és a célszerűség - ez esetben a jelképértékű "beszédesség" forma és motívumok - teszik széppé.

Az előbbiekből kitűnik, hogy a kiállítások rendezése, még szakmai felkészültség és gyakorlat esetén is a témakörben előzetes alapos saját kutatásokra és szakirodalmi ismeretekre épül, s valójában a kiállítás a rendezéssel megbízott muzeológus kutatóműve, a koncepció, tematika, forgatókönyv és alaprajzi beosztás elkészítésétől a megfelelő tárgyak kiválasztásáig és a technikai-esztétikai megvalósításáig. A kiállításnak, akár csak bármely tanulmánynak világos taglalása, egymásból logikusan következő fejezetei, gondolatai vannak. A legmutatósbab exponensek is önmagukban semmitmondóak; fontos a tárgyak egymást magyarázó-értelmező csoportosítása: az ilyen tárgycsoportok képezik a kiállításnak, a múzeum sajátos műformájában alkotott tanulmánynak a mondatait. Mert a muzeológus valójában a tárgyak megszólaltatója, titkos vallomásuknak a látogatók számára is érthető tolmácsa.

Annál különösebb szokás, hogy míg az írott tanulmányokat szerzőjük nevének feltüntetésével közlik, nálunk, a több hónapi munkát igénylő kiállítás rendezőjének neve ismeretlen marad, még a róla író recenziók előtt is. Igaz, e recenziók is gyakran elmaradnak, vagy csak igénytelen írások. Mert a képzőművészeti kiállításoknak vannak szakértő kritikusi, de a múzeumi kiállításoknak egyelőre legfennebb felszínes leírói akadnak.

***

Jelen írás első látásra némelyek számára valamiféle múzeumi számadásnak tűnhet, mások

számára esetleg a szerző korábbi néprajzi muzeológiai írásai összefoglalásának. Szeretném hinni azonban, hogy a figyelmes olvasó érzékelte, hogy sem egyikről, sem másiktól nincs szó, hanem csak arról, hogy a kolozsvári néprajzi múzeumunknál évtizedek folyamán különböző kérdésekkel találkozók és velük birkózó idős muzeológus szerette volna megosztani a címben tapasztalatait és gondolatait a múzeumi munkahely és tudományos kutatás egyeztetésének módjait kereső, koruknál vagy helyzetüknél fogva kevésbé tapasztalt kartársakkal.

Despre munca de cercetare al muzeologului

(Rezumat)

Renunitul muzeolog și etnograf dr. Károly Kós trage în lucrarea de față concluzii despre activitatea sa de mai multe decenii în privința străngerii, conservării, restaurării obiectelor etnografice, și nu în ultimul rând în privința valorificării acestora prin expoziții muzeale sau a publicării prin lucrări științifice de specialitate.

About Research Work in the Museum

(Abstract)

In his work, the well-know museologist and ethnographer dr. Károly Kós looks back on an activity of several decades, which bore fruit in the collection, preservation, restoration of ethnographic objects, and last but not least their exhibitions in museums or publications in scientific papers.